

Hakemli Makale / Refereed Article

Geliş Tarihi / Received: 03.11.2016 • Kabul Tarihi / Accepted: 25.04.2017

Akdamar Anıt Müzesi'nin (Kilisesi) Tarihsel Süreçleri ve Kültürel Miras Turizmi Açısından Önemi

Hacer ARSLAN KALAY*

Sevcan YILDIZ**

Öz

Kutsal Haç adına Vaspurakan Kralı I. Gagik tarafından Keşiş Manuel'e yaptırılan Akdamar Anıt Müzesi (Kilisesi), Abbasilere bağlı olarak 908–1021 yılları arasında Van ve çevresinde hüküm süren Vaspurakan Krallığının kültürel çeşitliği ve etkileşimini bütünüyle yansıtmaktadır. Kilise, hem mimarisi hem de süslemeleri ile dünya mimarlık tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Akdamar Kilisesi varoluşundan bugüne değin çeşitli toplumların ilgisini çekmiş ve Türkiye'de kültürel miras turizmi kapsamında da önemli bir çekim merkezi olmuştur.

Akdamar Kilisesi hem kültürel miras turizmi hem kültür turizmi hem de inanç turizmi açısından Türkiye için önem arz etmektedir. Bu çalışmada, önemli kültürel değerlerimizden biri olan Akdamar Anıt Müzesi'nin geçmişten bugüne tarihsel gelişimi ve kültürel miras turizmi açısından önemi üzerinde durularak, incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Van, Akdamar Adası, Akdamar Kilisesi, Somut Kültürel Miras*

Historical Processes of Akdamar Monument Museum and Potential of Cultural Heritage Tourism

Abstract

Akdamar Monument Museum (Church), is commissioned from Manual Monk by King of Vaspurakan Gagik I. for behalf Holy Cross. It reflects all cultural diversity and interaction of Vaspurakan Kingdom, which reigned in province of Van and around that depending on Abbasids between 908–1021. Church has an important place in terms of architecture and adornment in the world architectural history. Since its existence until today Akdamar Church, attracted the attention of various communities and it has been an important center of attraction for cultural heritage tourism in Turkey.

Akdamar Church is very important for Turkey in terms of cultural heritage tourism, religious tourism and cultural tourism. In this study, the historical status of Akdamar Monument Museum (church) from past to present, which is one of the most important cultural treasure of us, and its importance regarding Cultural Heritage Tourism has been examined in detail.

Key Words: *Van, Akdamar Island, Akdamar Church, Tangible Historical Heritage*

* Yrd.Doç.Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Y.O., Seyahat İşletmeciliği, hacerkalay@yyu.edu.tr

** Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler M.Y.O., Seyahat ve Turizm Hizmetleri sevcanyildiz@akdeniz.edu.tr

1. GİRİŞ

Turizm endüstrisi şüphesiz dünyanın en büyük endüstrilerinden biridir. 2014' de yaklaşık 1 milyar 135 milyon uluslararası turist, yaklaşık 1 trilyon 245 milyar dolar harcamıştır (fortuneturkey.com, 2017). Dünya Turizm Örgütü (2000), 2020 yılına kadar dünyadaki uluslararası turistlerin 1,6 milyar kişiye ulaşacağını ve turizm gelirlerinin 2 trilyon ABD Doları'nı aşacağını öngörmektedir (Yang vd, 2010: 829). Dünya Turizm Örgütü UNWTO'nun verilerine göre Türkiye, dünyada en çok ziyaret edilen ülkeler arasında 2014 yılında 6. sırada, en çok turizm geliri elde eden ülkeler arasında 11. sırada yer almıştır. 2014'te bir önceki yıla göre yüzde 6,2 artarak 34 milyar 305 milyon 904 bin dolar olan Türkiye'nin turizm geliri, 2015'te bir önceki yıla göre yüzde 8,3 azalarak 31 milyar 464 milyon 777 bin dolara gerilemiştir. Ülkemizi 2015 yılında en çok Almanlar (%13,4) ziyaret etmiştir. Almanları, Ruslar (%8,8) ve İngilizler (%6,1) takip etmiştir. Ülkemize en fazla gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler amacıyla ziyaret gerçekleşmiş ve en çok İstanbul, Antalya, Muğla, Ankara, İzmir ve Nevşehir illeri ziyaret edilmiştir (tuik.gov.tr,2017).

Turizm endüstrisi, diğer hizmet endüstrilerinden daha fazla iş yaratması ve döviz kazanmasıyla güçlü bir bağlantı etkisine sahip olmaktadır. Birçok ülke, uluslararası turistleri çekmek için ayırt edici özelliklere sahip seyahat alanları geliştirmeye odaklanmaktadır (Yang vd, 2010:829). Bu ürünlerin en başında ise kültür ve kültürel miras gelmektedir. Turizm endüstrisini teşvik etmek için uygulanabilir stratejilerden bazıları modern rekreasyonel tesislerin inşası olmakla beraber yaygın olarak kabul edilen, bir ülkenin doğal ve kültürel kaynaklarının bolluğu ve çeşitliliğinin turizm endüstrisinin gelişimi için gerekli olmasıdır (Yang vd, 2010:829). Son yıllarda ortaya çıkan farklı turizm türü ve varış noktası arayışları kültür ve kültürel miras turizmini ortaya çıkarmış ve turizm endüstrisine ciddi pay sağladığı görülmüştür.

20. yüzyılda kültürün turizmin bir amacı olmaktan çıkıp, turizmin artık bir kültür olduğu iddia edilmiştir. Kültürel etkinlikler, Dünya kültürünün en önemli noktalarından, yerel kimlikleri destekleyen mekanlara kadar, turizmin her seviyesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kültür, miras ve sanat turizm destinasyonuna uzun zamandır katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, "kültür" son yıllarda, miras ve sanat alanlarına özel ilgisi olan gezginleri cezbetmek için, önemli bir pazarlama aracı olarak yeniden keşfedilmiştir. Kültürel miras turizmi, turizm endüstrisinin en hızlı büyüyen bölümüdür çünkü turistler arasında uzmanlaşma eğilimine doğru bir artış söz konusudur. Miras turizmi; turistlerin, tarih ve kültür hakkında fikir kazandıran deneyimler aradığı, ülkelerin önde gelen parçalarından biridir. Bugün, tarihi ve kültürel mekanları ziyaret etmek, en popüler turistik etkinliklerden biridir. Bu eğilim, macera, kültür, tarih, arkeoloji ve yerel insanlarla etkileşim arayışında olan turistlerin hacminin artmasıyla birlikte açık ortadadır (Nataraja, 2016).

Önemli kültürel mekanlarımızdan biri olan Akdamar Kilisesi geçmişten günümüze önemli bir yapı olarak varlığını sürdürmektedir. Kültürel miras turizmi açısından bakıldığında Doğu Anadolu bağlamında güçlü bir etkiye sahiptir. Bu etkinin vurgulanması amacıyla yapılan bu çalışmada Akdamar adasının tarihsel süreçlerine değinilip kültürel miras turizmi açısından önemi açıklanmıştır.

2. KÜLTÜR TURİZMİ VE KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ

Kültür, çeşitli sembollerle nesilden nesile aktarılan, insan gruplarının ayırt edici özelliklerini içeren, açık veya gizli şablonları kapsayan bir kavramdır. Kültürün temelinde geleneksel fikirler ve onlara bağlı değerler yatmaktadır. Miras ise bir nesilden diğerine geçen her türlü kaynağı ifade etmektedir. Bu kaynakların kullanımı ise kültürel miras turizmini oluşturmaktadır.

Kültür, bir bölgede yaşayan halkta bulunan ve gelenek halinde devam eden çeşitli duygu, düşünce, dil, sanat, yaşayış öğelerinin tamamı yani medeniyet olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda uygarlık ve kültür eş anlamlıdır. Fakat kültürün boyutu daha geniştir ve her topluluğun kendine has kültürü olsa da uygarlığı olmayabilmekte ve kültürün her toplumda mevcut olduğu, uygarlığın ise bazı toplumlarda bulunduğu görülmektedir (Yeter,2008; Demir, 2008:32). Kültür, yaşanarak alışkanlık haline getirilmiş güzel davranışlar bütünüdür (Bayhan, 2008). Kısaca kültür, bir toplumda bulunmasının yanı sıra aynı zamanda devam eden örf ve adet, dil, gelenek ve yaşam tarzı gibi somut olmayan öğelerin yanında o toplumun izlerini taşıyan somut unsurların tamamı şeklinde tanımlanabilmektedir (Demir, 2008:32).

Bir kültürün geleneksel üretim yöntemleri, yaşam tarzı, gelenekler veya ibadet şekilleri gibi somut olmayan veya mimari, arkeolojik alanlar, el sanatları, giysiler ve yemekler gibi somut öğeleri, bunları ortaya çıkaranlar hakkında bilgi vermektedirler. Bir bütün olarak tamamı, ait oldukları toplumun geçmişte ve günümüzde yaşayan nesillerinin özelliklerini anlatmaktadırlar. Kısacası, kültür turizmi, tarihi yapıların, sit alanlarının ve müzelerin ziyaret edilmesi, festival veya özel etkinliklere katılma, yerel halkın davranış biçimlerinin gözlemlenmesi veya tecrübe edilmesi gibi birçok etkinliği içerebilmektedir. İnsanlar, ziyaret ettikleri yerlerin kültürlerini öğrenmek ve folklorunu, geleneklerini, doğal güzellikleri ve tarihi mekânlarını tecrübe edebilmek için kültür turizmine katılmaktadırlar (Macdonald ve Joliffe; 2003; Bahçe, 2009:3).

Kültür turizmi, farklı ulusal kültürleri ve kültürel mirasları görmek için yapılan seyahat olarak tanımlanmaktadır. 1980'lerin başında Avrupa Birliği'nin kültürel kimlik ve kültür mirasını belirlemek için bu kavram önerilmiştir, daha sonra kültür turizmi meraklı insanlar tarafından, ulaşım ve iletişimdeki gelişmelerle birlikte, ilginç kültürleri öğrenme ve farklı kültürleri görme olarak tanımlanmıştır (Akbulut ve Artvinli, 2011:131). Kültür turizmi bir ülkenin veya

bölgenin kültürüne, özellikle insanlık geçmişine, sanatına, diğer değerlerine ve bu coğrafi bölgelerdeki insan yaşam biçimine bağlı olarak turizmin önemli bir bölümünü işgal eder. Bu turizm türü, çeşitlilik açısından diğer turizm türlerinden farklı olmakla birlikte bütün sezon boyunca devam etmesi ve başkalarının hayatını ve geleneklerini öğrenmek açısından eşsizdir. Kısacası, kültür turizmi, arkeolojik alanlar, anıtlar, yerleşimler, savaş alanları, tarihi eserler, müzeler, festivaller, konserler, folklor, tiyatrolar, sinemalar, gelenek ve görenekler, giyim, yemek, din, dil, sanat ve el sanatları gibi güncel ve tarihsel unsurları içermektedir (Akbulut ve Artvinli, 2011:131).

Kültür turizmi, çağdaş ve geçmiş kültürlere ait somut ve somut olmayan değerleri görme, bu değerlerle ilgili bilgi edinme amacıyla gerçekleşen; bununla ilgili ürün ve hizmetlerin satın alınmasından doğan doğrudan ya da dolaylı faaliyetlerden oluşan bir bütündür (Gülcan, 2010:102; Emir ve Avan, 2010:204). Kültürel miras ise, insanların öğelerle ve yerlerle ilişkilendirdiği değerlerdir (environment.nsw.gov.au, 2017). Kültürel miras, bir taraftan mimari yapı ya da tarihi kalıntılar gibi maddi öğeleri; diğer taraftan örf ve adet, sözlü gelenek ve yaşam biçimi gibi maddi olmayan unsurları, yani geçmişten günümüze ulaşan maddi ve maddi olmayan kültürel ifadelerin tamamının tanımlandığı kültürel çevredir (Yılmaz, 2005:6). Kültürel mirasın somut ve soyut olmak üzere iki türü vardır. Somut kültürel miras, tarih öncesi ve sonrası çağlardan günümüze kadar ulaşabilmiş, taşınabilen veya taşınamayan, yer altında veya yer üstünde karşılaşılan eski yerleşim alanlarındaki mimari yapılar ya da yapı kalıntıları, ortak kullanım alanları, günlük yaşamda kullanılan nesnelere, tarihi ve sanatsal eserler olarak tanımlanabilir (Tansuğ, 2008; Demir, 2008:33). Soyut kültürel miras ise, toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, performanslar, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler, kültürel mekânlar anlamına gelmektedir¹. Genellikle kültür turizminin görüş alanı altında incelenen (ya da tam tersi) miras turizmi, turizmin en önemli ve yaygın türlerinden biri olup, çok eski turizm şekilleri arasında yer almaktadır (Dallen ve Boyd, 2006:1). Genel olarak şehirler ve özellikle de miras kentleri, yıllık turistlerin büyük çoğunluğuna ev sahipliği yapmaktadır. Birtakım araştırmacılar, kültürel miras turizmi segmentinin diğerlerinden daha iyi bir büyüme sunduğunu ve sanat kentlerinde ziyaretçi sayısının genel büyüme rakamlarından beklenenden daha fazla olduğunu ortaya koymuştur (Yang vd, 2010:829). Kültürel Miras Turizmi (veya sadece miras turizmi), turizmin bulunduğu yerin kültürel mirasına yönelik turizme dâhildir. Doğal miras ise, bitki örtüsü ve fauna da dahil olmak üzere, kırsal alanı ve doğal çevreyi kapsayan, biyoçeşitlilik açısından bilimsel olarak bilinen doğal nesnelere ve maddi olmayan özelliklerin, jeolojik ve yeryüzünün (coğrafi çeşitlilik) mirasıdır (Nataraja, 2016).

¹ Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 1. Genel Hükümler, Madde 2: Tanımlar, Paris, 17 Ekim 2003, MISC/2003/CLT/CH/14

Özellikle, UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi olarak listelenen turistik yerler, turizm endüstrisini teşvik etmek için değerlendirilmektedir. UNESCO tarafından tanımlanan miras sınıflandırmalarına göre, dünya mirası üç kategoride sınıflandırılır: kültürel, doğal ve karışık (hem kültürel hem de doğal) miras. Dünya Miras Komitesi, yılda bir kez toplanmakta ve bir mülkün Bir Dünya Mirası Alanı olarak yazılıp yazılmadığına dair son sözü söylemektedir (Yang vd, 2010, 829). Akdamar Anıt Müzesi 13.04.2015 tarihinde Dünya Geçici Miras Listesine alınmıştır (Unesco.org,2017).

3. AKDAMAR KİLİSESİ'NİN TARİHSEL SÜREÇLERİ

Van İl merkezine 42 km. mesafede, Van Gölü kıyısına 4 km. uzaklıktaki Akdamar Adası üzerinde yer alan Kilise adanın kuzeydoğusunda kuruludur (Güney, 2000:110). Adaya Agh'tamar adının verilmesi halk arasında yaygın olan efsaneyle açıklanır. Tamar adında güzeller güzeli bir kıza aşık olan bir bey, her gece sevgilisini görebilmek için karadan Agh'tamar Adasına geçmiştir. Fırtınalı bir gecede dalgalarla boğuşurken son nefesinde Ah Tamar diye seslenmiş. Sevgilisinin gelmesini endişeyle bekleyen Tamar, boğulduğunu duyunca o da kederinden ölmüş ve ada o günden beri Ah Tamar (Agh'tamar) adını almıştır (Güney, 2000:111).

Akdamar Adasındaki yapıların oluşturulduğu dönemde yörede Abbasi halifeliğine bağlı bir krallık olan Vaspurakan yönetimi hüküm sürmekteydi. Vaspurakan Yönetimi 1021-1022 yıllarında Bizans İmparatoru II. Basileios (976-1025) tarafından ortadan kaldırılmıştır. Böylece Akdamar Adası'ndaki saray işlevini yitirmiş ve bir manastıra dönüştürülmüştür. Akdamar Manastırı'nda yaşayan Başpiskopos I. David Thornikian, 1113 yılında katogikosluğunu² ilan etmiş, böylece Van Gölü çevresindeki piskoposlukların çoğunluğu Akdamar Katogikosluğu'na bağlanmıştır. 1113-1895 yılları arasında Akdamar Manastırı'nda 38 Katogikos görev yapmış ve Birinci Dünya Savaşı sırasında bu katogikosluk ortadan kalkmıştır (Van Kültür ve Turizm Envanteri,2006: 274).

Kars-Ani'nin başkent olduğu Ermeni Pakraduni Hanedanlığının ilk kralı olan I. Aşot'un tahta oturmasıyla Ermeni sanatında Ermeni Bagrad sülalesi önderliğinde bir rönesans dönemi başlatılmış ve 9. ve 10. yüzyıllarda birbiri ardına çeşitli kiliseler yaptırılmıştır. I. Gagik Vaspurakan kralı olunca (M.S. 904 - 938) çeşitli yapıların, özellikle kilise ve manastırların yapımına önem vererek Bagrad yönetimiyle adeta yarışmıştır. Bu yapılardan Akdamar Kilisesi en fazla tanınan ve yayınlara konu olanıdır (Öney,1996:12).

Akdamar Adası'ndaki Kutsal Haç Kilisesi, 908 tarihinde Vaspurakan Kralı olan I. Hacik Gagik Ardzruni tarafından 915-921 tarihleri arasında Mimar

² Katogikos; Doğu Hıristiyanlığı geleneğine bağlı bazı kiliselerde kilisenin başında bulunan kişi için kullanılan ünvanıdır.

Manuel'e bir saray kompleksinin kilisesi olarak yaptırılmıştır (Karaca, 2004:210).Manastır, değişik zamanlarda yapılmış bir kilise, iki şapel, iki jamatun, çan kulesi, keşiş hücreleri, mezarlık ve iskeleden oluşmaktadır (Karaca, 2004:212).

Günümüzde Adada bulunan saray ve limandan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Saray Van Gölü sularının yükselmesi sonucu yok olmuş geriye sadece katedral kalmıştır. 1293 yılında kilisenin kuzeydoğusuna bir şapel inşa edilmiştir. Kilisenin kuzeydoğu köşesine 1296–1336 tarihlerinde ikinci şapel inşa edilmiştir. Batısındaki büyük jamatun 1763 tarihinde; güneyindeki çan kulesi 19. Yüzyılın başlarında ilave edilmiştir. Kuzeyindeki jamatunun ise, tarihi bilinmemekle birlikte kullanılan malzemeden yola çıkılarak 18. Yüzyıl sonu ile 19. Yüzyıl başlarında yapıldığı düşünülmektedir (Van Kültür ve Turizm Envanteri, 2006: 274).Yüzyıllar sonra kiliseye eklenen yeni yapıların sanatsal ve mimari kalitesi katedralin çok altında kalmıştır. Üstelik yeni yapılar dış cephenin kimi kısımlarını bazı rölyefleri görünmez hale getirecek şekilde örttüklerinden orijinal anıtın incelenmesine de engel olmuşlardır. 18. Yüzyılda kilisenin güney tarafına bir çan kulesinin inşasıyla daha büyük kayıplar meydana gelmiştir. Çan kulesinin eklenmesi Kral Gagik'in locasına çıkan Ortaçağ mimarisinde bir eşi daha olmayan merdivenin kaldırılmasını gerektirmiştir (Mnatsakanian, 2010:12).

Kilise, merkezi kubbeli, dört yapraklı yonca şeklinde haç plana sahiptir. Kubbeli ve kare kesitli orta mekânı, biri apsis işlevi gören yarım kubbelerle örtülmüş dört niş çevrelemektedir. Malzeme olarak; yapının payeleri, merkezi kubbe, üst örtüyü taşıyan sivri kemerler, kapılar, duvar nişleri, mazgal pencereler ve beden duvarlarının bazı kısımlarında kahverengi volkanik tuf taşından oluşan düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Beden duvarlarının çoğunluğu kabaca işlenmiş moloz taşla örülmüştür. Çapraz ve beşik tonozlar moloz taş malzeme ile oluşturulmuştur. Duvarların değişik yerlerinde düzgün kesme taş ve kaba yontu taş malzeme ile birlikte haç işlemeli mezar taşlarından oluşan şipoli malzeme de kullanılmıştır (Karaca, 2004: 210).

Kilise mimarisi yanı sıra dış cephelerdeki taş kabartma süslemelerle de dikkat çekmektedir. Bu kabartmalarda İncil ve Tevrat'tan alınmış çeşitli sahneler bulunmaktadır. Erken Hıristiyanlık dönemi simegelerinden; Fırıncı çırakları, Aslan inindeki Daniel, Yunus söylencesi, Davut ile Golyat gibi Eski Ahit'ten alınma konular, ayrıca havariler, peygamberler, azizler, tarihi kişilikler tam figür ya da madalyon içinde büstler halinde yer almıştır. Yine çeşitli hayvan figürleri ve Üzüm salkımlı friz ve bu friz içinde av sahneleriyle günlük yaşamdan sahneler yer almaktadır. Batı cephede Kral Gagik'i kilise maketini sunarken gösteren bir sahne yer almaktadır. Dört yöndeki alınlıklarda İncil yazarları boydan tasvirlerini görmek mümkündür (İpşiroğlu, 2007:28-29). Akdamar Kilisesinin yontu programı büyük ölçüde Ermenistan'daki feodal sülaleler tarihine ve Ermeni folklorüne dayanmaktadır (Mnatsakanian, 2010:16).

Akdamar Kilisesi'nin figürlü kabartmaları dolgun, fakat yassı yüzlüdür. Bu nedenle güneşte figürler bir heykel gibi canlanıp; gölgede ve puslu havalarda donuklaşıp silikleşirler. Bu özelliği nedeniyle İpşiroğlu (2007) eserinde, kiliseyi bir ışık yapısı olarak tanımlayarak, mimarının III.-VII. yüzyıl Sasaniler döneminde Zerdüş dinine bağlı İran coğrafyasında hakim olan güneş kültünden etkilendiğini ileri sürmüştür (İpşiroğlu, 2007:9; Değirmencioğlu, 2014:510). Akdamar Kilisesinde Erken Ermeni ve Sasani sanatında rastlanan stilize formların muhteşem bir bilgisi ortaya koyulmuştur. Akdamar, Ermeni sanatında elli yıl sonra Ani yapılarında idrak edilecek olan yeni bir yönü temsil etmektedir (Mnatsakanian, 2010:15).

Akdamar Kilisesi, özellikle yapı dışını çeşitli bordürler halinde kuşatan ve duvarların orta ve alt kısımlarında heykel zenginliğinde canlandırılan figürlü taş kabartmalarıyla ün yapmıştır. Yapı dışının zengin figürlü kabartmalarla dolu görünümünden sonra iç kısmın sadeliği zıtlık yaratır. İçte, çoğu silinmiş olan duvar resimlerinin kalıntıları görülür (Öney,1996:13-14). Anıtsal resimler ve mozaikler Ermeniler için yabancı olmasa da, Ermeni kiliselerinin iç dekorasyonunda Bizans'ta olduğu kadar önemli bir rol oynamaz. Fakat Akdamar Kilisesi'ndeki X. yüzyıldan kalma, Mesih'in hayatından sahneleri betimleyen duvar resimleri, Ermeni sanatçının bu sanat dalına duyduğu ilginin kalıcı bir kanıtıdır (Atiya,2005; Değirmencioğlu, 2014:508).

Akdamar Adasındaki yapılar, 1979 tarihinde 1. Derece arkeolojik ve doğal sit alanı olarak tescil edilerek koruma altına alınmıştır (Karaca, 2004:213). Kilise, 2005–2006 yıllarında restore edilmiş, 2007 yılında anıt müze olarak hizmete girmiştir (kulturvarliklari.gov.tr, 2016).

4. AKDAMAR ANIT MÜZESİ'NİN (KİLİSESİ) KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Müzeler, uygarlık tarihine ait her türlü objenin, bilimsel kurallar altında sergilenerek, halkın beğeni ve kültürel birikimini zenginleştiren, araştırmacıların çalışmalarını kolaylaştırıcı ve geliştirici tarihi verilerin gelecek kuşaklara aktarıldığı mekânlardır. Zengin tarih ve kültür birikimine sahip olan ülkemizde zaman içinde inşa edilen yeni müze binalarının yanı sıra günümüze ulaşan taşınmaz kültür varlıkları da restore edilmekte ve pek çoğu "müze" olarak ziyarete açılmaktadır Ülkemizde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı 189 müze ve 131 düzenlenmiş ören yeri olmak üzere, ziyaret edilebilir 320 ünite aynı zamanda birer eğitim ve bilim kurumu olarak hizmet vermektedir (kulturvaliklari.gov.tr,2016). Bu çalışmada, Türkiye'de yer alan ve en çok ziyaretçi alan müze istatistikleri ve Doğu Anadolu turlarında en çok ziyaret edilen Müzelerden biri olan Akdamar Anıt Müzesi istatistikleri incelenmiştir.

Somut kültürel miras ziyaretçilerinin geliş amaçları ya kültürel ya da dini/hac amaçlı olmaktadır. Geliş amacına göre ziyaretçiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'ye Geliş amacına göre ülkesinden çıkış yapan ziyaretçiler, II. Çeyrek: Nisan - Haziran, 2015 – 2016 (tuik.gov.tr, 2016).

Geliş amacı	2015				2016			
	Çıkış yapan yabancı	(%)	Çıkış yapan vatandaş (yurtdışı ikametli)	(%)	Çıkış yapan yabancı	(%)	Çıkış yapan vatandaş (yurtdışı ikametli)	(%)
Toplam	9 637 458	100,0	1 113 893	100,0	6 330 571	100,0	1 164 464	100,0
<i>Gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler</i>	6 760 096	70,1	263 206	23,6	3 990 885	63,0	285 007	24,5
Akraba ve arkadaş ziyareti	702 117	7,3	678 658	60,9	747 092	11,8	671 736	57,7
Eğitim staj (1 yıldan az)	35 874	0,4	5 591	0,5	20 138	0,3	5 804	0,5
Sağlık ve tıbbi nedenler (1 yıldan az)	69 998	0,7	23 224	2,1	53 911	0,9	36 351	3,1
<i>Dini/hac</i>	40 493	0,4	430	0,0	31 602	0,5	-	-
Alışveriş	336 511	3,5	12 472	1,1	260 376	4,1	15 274	1,3
Transit	11 255	0,1	-	-	5 077	0,1	-	-
İş amaçlı (konferans, seminer, görev vb.)	585 085	6,1	63 221	5,7	451 852	7,1	87 365	7,5
Diğer	276 150	2,9	860	0,1	331 427	5,2	1 222	0,1
Berberinde giden	819 879	8,5	66 231	5,9	438 211	6,9	61 706	5,3

Tablo 1 incelendiğinde 2014 yılında “Gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler” amacıyla çıkış yapan yabancı sayısının 4.714.977 kişi, çıkış yapan vatandaş sayısının ise 264.029 kişi olduğu görülmektedir. 2015 yılı verileri incelendiğinde ise çıkış yapan yabancılarda (6.878.830) bir düşüş olduğu görülürken çıkış yapan vatandaş sayısında

(305.386) bir artış gözlenmektedir. “Dini/hac” amaçlı çıkışlara bakıldığında ise “Gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler” amaçlı çıkışların tersine çıkış yapan yabancılardaki artış dikkat çekmektedir. Genel olarak ziyaretçilerin geliş amaçları incelendiğinde ise Türkiye’ye gelen ziyaretçilerin 2015 yılında %70,1 ve 2016 yılında %63’ünün “Gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler” amacıyla geldikleri görülmektedir. Bu rakamlar bize kültürel mirasın ve kültürel miras turizminin öneminin arttığını açıkça göstermektedir.

Tablo 2: 2000–2014 Yılları Arasında Müze ve Ören yerlerimizin Ziyaretçi Sayıları (kulturvarliklari.gov.tr, 2016)

Yıllar	Ziyaretçi Sayısı	Yıllar	Ziyaretçi Sayısı
2000	6.887.344	2008	22.662.590
2001	7.590.138	2009	21.193.627
2002	14.268.186	2010	25.854.341
2003	13.987.747	2011	28.462.893
2004	13.015.486	2012	28.781.308
2005	18.384.865	2013	29.481.005
2006	16.086.050	2014	29.774.390
2007	18.048.674		

Tablo 2 incelendiğinde 2000 yılından 2002 yılına kadar ziyaretçi sayısında artış gözlenirken 2003 ve 2004 yıllarında ciddi bir düşüş gözlenmektedir. 2005 yılında tekrar artışa geçen ziyaretçi sayısı 2006 yılında tekrar düşmüştür. Turizm talebinin özelliklerinden biri de esnek olmasıdır (Kozak vd, 2010:64). Ülkemizde ve dünyada yaşanan krizler turizm sektörünü çok fazla ve anında etkilemektedir. Çeşitli krizlerle beraber turist sayılarında yıllar bazında artışlar ve düşüşler gözlenmektedir. 2012, 2013 ve 2014 yıllarında ise artışın devam ettiği görülmektedir. Bu paralelde müze ve ören yerlerine verilen önem yıllar itibariyle artmaya başlamıştır.

Tablo 3: 2015 Yılında En Çok Ziyaret Edilen 10 Müze (kulturvarliklari.gov.tr, 2016).

1	İstanbul Ayasofya Müzesi	3.466.638
2	İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi	3.252.524
3	Konya Mevlana Müzesi	2.337.850
4	İstanbul Topkapı Sarayı - Harem Dairesi	877.331
5	İstanbul Arkeoloji Müzeleri	411.797
6	Ankara Cumhuriyet Müzesi	381.294
7	Antalya Demre Müzesi	364.529
8	Nevşehir Hacıbektaş Müzesi	363.457
9	Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi	272.814
10	İstanbul Kariye Müzesi	233.000

Tablo 3 incelendiğinde artan kültürel miras turizmine olan talep karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli uygarlıklara tanıklık etmiş somut kültürel miras unsuru olan anıt müzeler ile taşınır kültürel miras unsurlarının sergilendiği müzeler çok sayıda ziyaretçi olarak hem ülkenin köklü tarihinin ve kültürel yapısının turist aracılığı ile tanınmasını sağlamakta hem de ekonomiye katkılar sağlamaktadır. Teknolojik gelişmeler ile Dünyanın küçülmesi, turizm bilincinin ve kültürel miras turizminin giderek yaygınlaşması sonucu ziyaretçi rakamları önümüzdeki yıllarda da artmaya devam edecektir.

Tablo 4: 2015 yılı müze ve ören yerleri gelirleri (İlk 20 müze ve ören yeri) (dosimm.gov.tr).

Sr	İLİ	MÜZE ÖRENYERİ ADI	TOPLAM ZİYARETÇİ	TOPLAM GELİR
1	İSTANBUL	Ayasofya Müzesi	3.466.638	77.475.570
2	İSTANBUL	Topkapı Sarayı Müzesi	3.252.524	68.273.318
3	İZMİR	Efes Örenyeri	1.702.865	38.361.290
4	DENİZLİ	Pamukkale Hierapolis Örenyeri	1.731.271	28.692.725
5	NEVŞEHİR	Göreme Açık Hava Müzesi	975.712	16.305.825
6	İSTANBUL	Topkapı Sarayı – Harem Dairesi	877.331	10.408.770
7	ÇANAKKALE	Troia Örenyeri	491.205	7.598.245
8	NEVŞEHİR	Derinkuyu Yeraltı Şehri	422.043	7.501.385
9	NEVŞEHİR	Kaymaklı Yeraltı Şehri	413.142	6.720.225

10	ANTALYA	Aspendos Örenyeri	335.363	5.226.085
11	ANTALYA	Aziz (st.) Nikolaus Anıt Müzesi	364.529	4.370.895
12	İSTANBUL	İstanbul Arkeoloji Müzesi	411.797	3.775.045
13	MUĞLA	Bodrum Su Altı Arkeoloji Müzesi	207.610	3.767.835
14	ANTALYA	Myra Örenyeri	276.824	3.599.880
15	ANTALYA	Alanya Kalesi	320.882	3.369.915
16	ANKARA	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	272.814	3.099.445
17	TRABZON	Sümela Manastırı	330.705	2.915.665
18	AKSARAY	İhlara Vadisi Örenyeri	395.095	2.874.215
19	İZMİR	Akropol Örenyeri	188.777	2.854.645
20	İSTANBUL	Kariye Müzesi	233.000	2.730.745

Tablo 4 incelendiğinde turizm gelirleri bağlamında en yüksek gelir getiren ilk 20 müze ve ören yerine ait istatistiki bilgiler görülmektedir. Türkiye tanıtım eksikliği gibi sebeplerden dolayı kültürel miras turizmi açısından yeterince bilinmemekle birlikte deniz turizmi daha çok tercih edilmektedir. Bununla beraber toplam turist sayılarına göre müze ve ören yerleri turist sayısı açısından başarılı bir skor yakalayabilmektedir. 2015 yılındaki turist sayısındaki düşüslere rağmen, tek başına Ayasofya ve Topkapı Sarayı azımsanmayacak bir turizm geliri yaratmaktadır. 3. Sırada yer alan Efes Ören Yeri ile 2. sırada bulunan Topkapı Sarayı arasındaki hem ziyaretçi sayısı hem de gelir sayısındaki büyük farkın nedeni olarak turistik amaçlı seyahatlerin genellikle İstanbul'a yapılması, hatta İstanbul'un Türkiye'den daha fazla tanınması bunun yanısıra Ayasofya'nın başlı başına hem Bizans hem de Osmanlı izlerini taşıyan çok ünlü ve eşsiz bir yapı olması, yine Topkapı sarayının yüzyıllar boyu hüküm süren Osmanlı İmparatorluğuna ev sahipliği yapması ve Türkiye ile Dünya'da Osmanlı hanedan hayatının çok merak edilir olması gibi sebepler sıralanabilir. Ayrıca Ayasofya Müzesi ile Topkapı Sarayı'nın konum olarak yakın olmaları, iki yapının aynı gün içinde arka arkaya ziyaret edilmesini sağlamaktadır.

Tablo 5: Van İli'nin Son 9 Yıllık Ziyaretçi İstatistiği

Yıllar	Yerli Ziyaretçi	Yabancı Ziyaretçi	Toplam
2008	283.542	43.908	327.450
2009	475.041	75.951	515.403
2010	583.697	83.219	666.916
2011	431.622	93.795	525.514
2012	179.312	25.945	205.257

2013	545.677	65.345	611.022
2014	660,394	186,981	847,375
2015	709,742	202,868	912,610
2016 (11 Aylık)	680,733	254,502	935,235

Kaynak: Van Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Tablo 5'e bakıldığında Van İli'nde son 9 yıllık dönemde konaklayan ziyaretçi sayıları görülmektedir. 2008 yılı itibari ile ziyaretçi sayılarında artış devam ederken 2012 yılında bir düşüş gözlenmektedir. Bu düşüşün nedeni 2011 yılında yaşanan Van depremidir. Van İli'nin tarih öncesi ve tarih sonrası dönemlerde birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olması ve tarihi ipekyolu güzergahı üzerinde bulunması, ziyaretçi gruplarının daha çok kültür ve kültürel miras turizmini tercih eden turistlerden oluşmasını sağlamaktadır. Turizm bir faaliyet olarak ekonomik, siyasi, doğal olaylardan anında etkilenmektedir. Van İli Türkiye'nin doğu bölgesinde yer alması sebebiyle yaşanan terör olaylarından etkilenmekte ve bu da önemli oranda turist akışının önüne geçmektedir. Bu durum tabloda yer alan ziyaretçi sayılarının düşük olmasının nedenlerinden en önemlisidir. Bunun yanısıra İran ile olan sınır komşuluğu, İranlı turistler için Van İlinin rekreasyon merkezli bir destinasyon olmasını sağlamıştır. İran'dan gelen yabancı turistin geliş nedeni büyük ölçüde alışveriş turizmidir ve kültürel miras turizmine katılımları düşüktür.

Tablo 6: Akdamar Anıt Müzesi'nin Son 10 Yıllık Ziyaret İstatistiği

YIL	Toplam Ziyaretçi	YIL	Toplam Ziyaretçi
2006	0	2011	61.358
2007	29.781	2012	27.187
2008	30.247	2013	41.348
2009	25.167	2014	78.996
2010	52.853	2015	63.917

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü, Strateji Geliştirme Bütçe ve Gelirler Müdürlüğü.

Tablo 6 incelendiğinde son on yılda Akdamar Kilisesi Anıt Müzesi'ni ziyaret eden turist sayıları görülmektedir. 2005 ve 2006 yıllarında müze yenileme çalışmaları nedeniyle kapalı olduğundan ziyaretçi almamıştır. 2007 yılı itibari ile

müze tekrar ziyaretçi almaya başlamıştır. 2008 yılı itibari ile her yıl eylül ayının ikinci pazarı düzenlenen Ermeni ayinleri ile ziyaretçi sayılarında artış meydana gelmiştir. Özellikle 2010 ve 2011 yıllarında ciddi artış söz konusu iken 2011 yılının ekim ayında gerçekleşen Van depremi sonucu 2012 yılında ziyaretçi sayısında büyük bir düşüş meydana gelmiştir. 2013 yılı itibari ile yine yükselen ziyaretçi sayısı son on yıllık dönemde en yüksek skorunu 78.996 ile 2014 yılında yapmıştır.

SONUÇ

Kültür farklı toplumların yaşamlarından kesitlerin öğrenilmesi ve devamının sağlanması açısından önemli bir olgudur. Özellikle Anadolu, asırlar boyunca çeşitli uygarlıkların birbirinin ardından yerleşmesi sonucu kültür ve kültürel miras açısından zengin bir yer olmuştur. Yapılan kazılar sonucu elde edilen bulgular ve yenileme çalışmaları sonucu kültür mirası olan eserler gün yüzüne çıkarılmış ve geçmişte yaşayan toplumlar hakkında bizlere ipuçları vermiştir.

İnsanların değişen seyahat algıları günümüzde kültürel miras turizmi kavramını ortaya çıkarmış ve geçmiş toplumlara tanıklık eden eserler günümüzde yaşayan insanların ilgisini çekerek, yeni yönelimlerin hedefi haline gelmiştir. Bu bağlamda zengin tarihi yapıya sahip olan Anadolu kültürel miras turizmi için önemli bir merkezdir.

Akdamar Anıt Müzesi (Kilisesi) kültürel miras turizmi kapsamında özellikle doğu turlarında vazgeçilmez bir ziyaret noktasıdır. Ermeni kültür ve mimarisinin önemli yapılarından biri olan müze günümüzde çokça ziyaretçi ağırlamakta ve bu anlamda Türkiye turizmine katkılar sağlamaktadır. Ziyaretçi verilerine bakıldığında azımsanmayacak bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir.

2015 yılında Van İli'nin genel olarak aldığı ziyaretçi sayısı 912.610 iken Akdamar Anıt Müzesi'ni ziyaret eden ziyaretçi sayısı 63.917'de kalmıştır. Akdamar Anıt Müzesi'ni ziyaret eden kişi sayısının, Van İli'nde konaklayan kişi sayıları baz alındığında neden genel toplama göre düşük kaldığı konusunda bir kaç düşünce sunulabilir. Akdamar Anıt Müzesi'nin Akdamar Adası'nda yer alması ve iklim şartlarının Van Gölü üzerindeki gidiş geliş güzergahını etkilemesi sonucu turistik hareketlerin mevsimselleşmesi öncelikli neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun ve yağışlı geçen sonbahar ve kış mevsimlerinde Akdamar Adası'nı ziyaret etmek genellikle tercih edilmeyen bir durumdur. Bir başka sebep olarak Van'ın yabancı ziyaretçi olarak İran pazarına sahip olması, İran'dan önemli ölçüde ziyaretçi akışı bulunması fakat İranlı ziyaretçilerin daha çok rekreatif bir faaliyet olan alışveriş turizmini tercih etmeleri gösterilebilir. Yine iş amaçlı ziyaretçilerin bir yada iki geceyle sınırlı kalan konaklamalarda iş yoğunluğu gibi

sebeplerle, kültürel miras turizmine katılma konusunda zaman sıkıntısı yaşamaları başka bir neden olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bir başka önemli sebep olarak yine Türkiye'nin deniz-kum-güneş turizmi potansiyelinin fazla olması ve bu bağlamda yerli ziyaretçilerin yıllık tatillerini dinlenerek geçirmek istemeleri sonucu deniz turizmini tercih etmeleri gösterilebilir. Bu durum zaten sınırlı bir ziyaret dönemine sahip olan Akdamar Adası'nın yaz aylarında ziyaretçi oranlarının düşük kalmasına neden olabilmektedir. Yine kültür turizmine katılan ziyaretçi gruplarının daha eğitilmiş, öğrenmeye açık ve genellikle 3. yaş turizmi grubundan oluşması ziyaretçi sayılarındaki düşüşün nedeni olarak düşünülebilir.

Kültürel miras turizmi açısından önemli bir yapı olan ve UNESCO tarafından Dünya Geçici Kültürel Mirası Listesine alınan Akdamar Anıt Müzesi'nin kültürel miras turizmi içinde önemi göz ardı edilmeyecek seviyededir. Türkiye turizmi ve kültürel miras turizmi açısından bakıldığında her türlü politik etkilenmelere rağmen ciddi oranda ziyaretçi alan bu yapının tanıtımlarının daha fazla yapıp öneminin vurgulanarak UNESCO Kültürel Miras Listesine alınması ve ziyaretçi sayısının artırılması yolunda tüm kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği içinde çalışması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Gülpınar ve Eyup Artvinli (2011), Effects of Turkish Railway Museums On Cultural Tourism, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 19, pp. 131–138.
- Atiya, S.A. (2005). *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, (Çev. N. Hiçyılmaz), İstanbul: Doz Yayınları.
- Bahçe, A. (2009). Kırsal Gelişimde Kültür (Miras) Turizmi Modeli, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 25, 2009.
- Bayhan, N. (2008). Kültürün gücü mü, gücün kültürü mü?. 23 Temmuz 2008, <http://www.arkitera.com.tr>.
- Borg, Jan van der, Paolo Costa ve Giuseppe Gotti, (1996), Tourism in European Heritage Cities, *Annals of Tourism Research*, Vol. 23, No. 2, pp.306-321.
- Dallen J.T. ve S. W. Boyd (2006). Heritage Tourism in the 21st Century: Valued Traditions and New Perspectives, *Journal of Heritage Tourism*, 1:1, 2006, s. 1–16.
- Değirmencioglu, Ö.(2014). *İsa Peygamber ve Anadolu İkonografisi*, Ankara: Detay Yayıncılık.

- Demir, B. (2008). Türkiye'de Kentleşmenin Kentsel Kültürel Mirasa Etkileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2008.
- Emir, Oktay ve Ali Avan (2010). "Yabancı Turistlerin Satın Alma Karar Sürecinde Kültürel Varlıkların Etkisi: Konya Örneği", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.24, s.203-219.
- İpşiroğlu, M.Ş. (2007) Işıkla Canlanan Duvarlar Ahtamar Kilisesi, (Çev. A. Yalınız), İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.
- Gülcan, Bilgehan (2010). "Türkiye'de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı", İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2 S.1, s.99-116.
- Güney, Ç. (2000). Akdamar Adası ve Kilisesi, Travel Dergisi, Sayı 50, İstanbul.
- Karaca, Y.(2004). Doğu Anadolu Bölgesi Hıristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları, Yüzüncü yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kozak, Nazmi vd.(2010). Genel Turizm, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Macdonald, R. ve Joliffe, L. (2003). "Cultural Rural Tourism Evidence from Canada", Annals of Tourism Research, 30–2:308.
- Mnatsakanian, Stepan (2010). "Ahtamar: Ortaçağ Ermeni Mimarlığının Mücevheri", Derleyen: Ara Sarafian-Osman Köker, İstanbul: Bir zamanlar Yayıncılık.
- Nataraja T.C., Cultural Heritage Tourism In India,https://www.academia.edu/4284484/Cultural_Heritage_Tourism1, Erişim Tarihi: 29.12.2016
- Öney, G. (1996). Hıristiyan ve İslam Dünyasını Kaynaştırın Akdamar Kilisesi, Sanatsal Mozaik Dergisi, Sayı 6, Eko Basım ve Yayıncılık, İstanbul.
- Tansuğ, A. (2008). Kültürel Miras mı, Kültürel Varlık mı?. 18 Temmuz 2008, <http://www.cekulvakfi.org.tr>
- Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri (2006). Tarihsel Değerler, İstanbul: Van Valiliği Yayınları.
- Yang, Chih-Hai, Hui-Lin Lin ve Chia-Chun Han (2010). Analysis of international tourist arrivals in China: The role of World Heritage Sites, Tourism Management 31, pp. 827-837.

- Yeter, E. (2008). Kentsel Gelişme ve Kültür Değerleri, İstanbul: Tarihi Kentler Birliği Yayını.
- Yılmaz, Ö.Ö. (2005). Türkiye'de Kültürel Mirasın Sorunları ve Yönetimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43336/muze-istatistikleri.html>, Erişim Tarihi: 09.05.2016.
- <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43336/muze-istatistikleri.html>, Erişim Tarihi, 21.09.2016.
- <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/state=tr>, Erişim Tarihi: 21.09.2016.
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21532>, Erişim Tarihi: 21.09.2016.
- URL: <http://www.fortuneturkey.com/dunya-turizm-geliri-yuzde-37-artti12192#popup>, Erişim tarihi: 10.01.2017
- URL: http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2016_16_20160210.pdf, Erişim tarihi: 10.01.2017
- URL: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,137897/akdamar-anit-muzesi-kilisesi-van-2015.html>, Erişim Tarihi: 21.09.2016.
- URL: <http://www.dosimm.gov.tr/assets/documents/ilk-20-gelir.pdf>, Erişim Tarihi : 11.01.2016